

არამზიური პლანეტები: დაკვირვებები, თეორია და მომავალი

ალექსანდრე თევზაძე

*ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
აბასთუმნის ასტროფიზიკური ობსერვატორია, ილიაუნი*

გეგმა

არამზიური პლანეტების დაკვირვებები;

არამზიური პლანეტების პოპულაცია;

პროტოპლანეტარული დისკები;

პლანეტების წარმოშობის თეორია;

Top-down;

Bottop-up;

გრიგალური მოდელი;

რეოლოგიური მოდელი;

უკანასკნელი აღმოჩენები და მომავალი;

სიცოცხლის ზონა;

ტელესკოპები: მომავალი ამოცანები;

არამზიური პლანეტები

მზის ირგვლივ
მბრუნავი პლანეტები:

სხვა ვარსკვლავების
ირგვლივ მბრუნავი
პლანეტები?

არამზიური პლანეტა
“*extrasolar planet*”,
“*exoplanet*”

არამზიური პლანეტების სტატისტიკა

(31.03.2017)

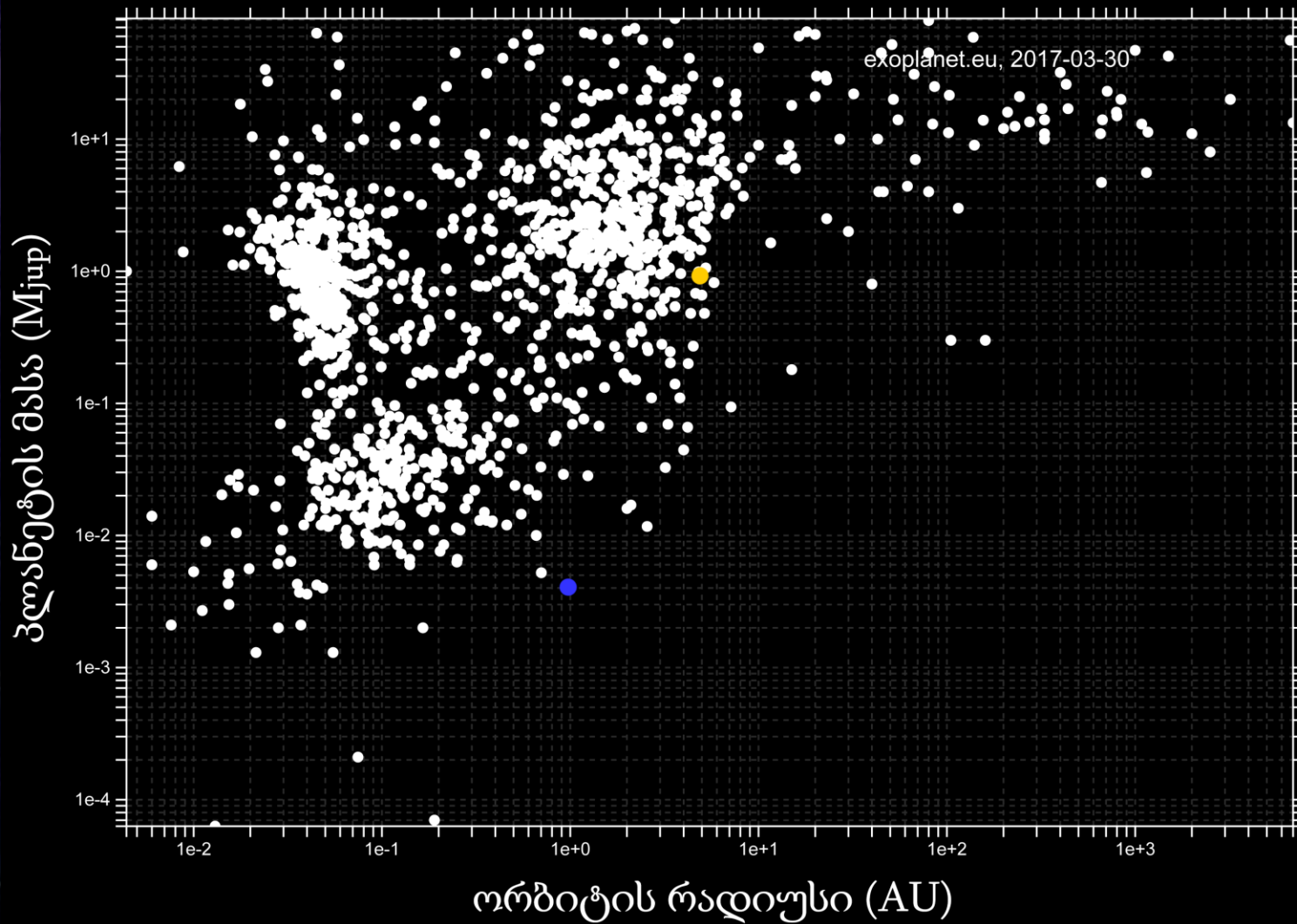
სულ (დადასტურებული): **3607**

Kepler-ის კანდიდატები: 4498

პირდაპირი გამოწასახი: **22**

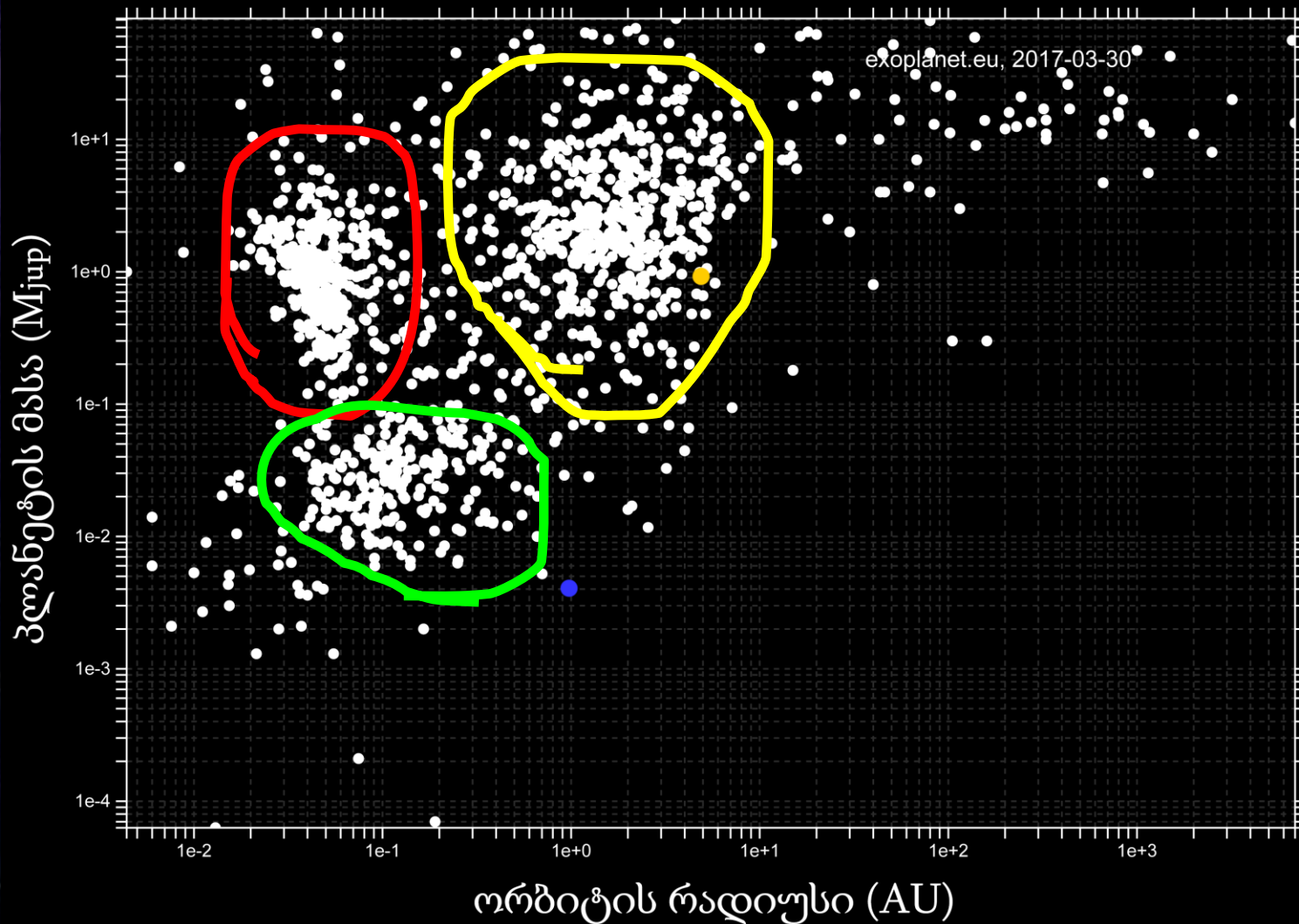
ვარსკვლავები რამოდენიმე
პლანეტით: **603**

არამზიური პლანეტების პოპულაცია

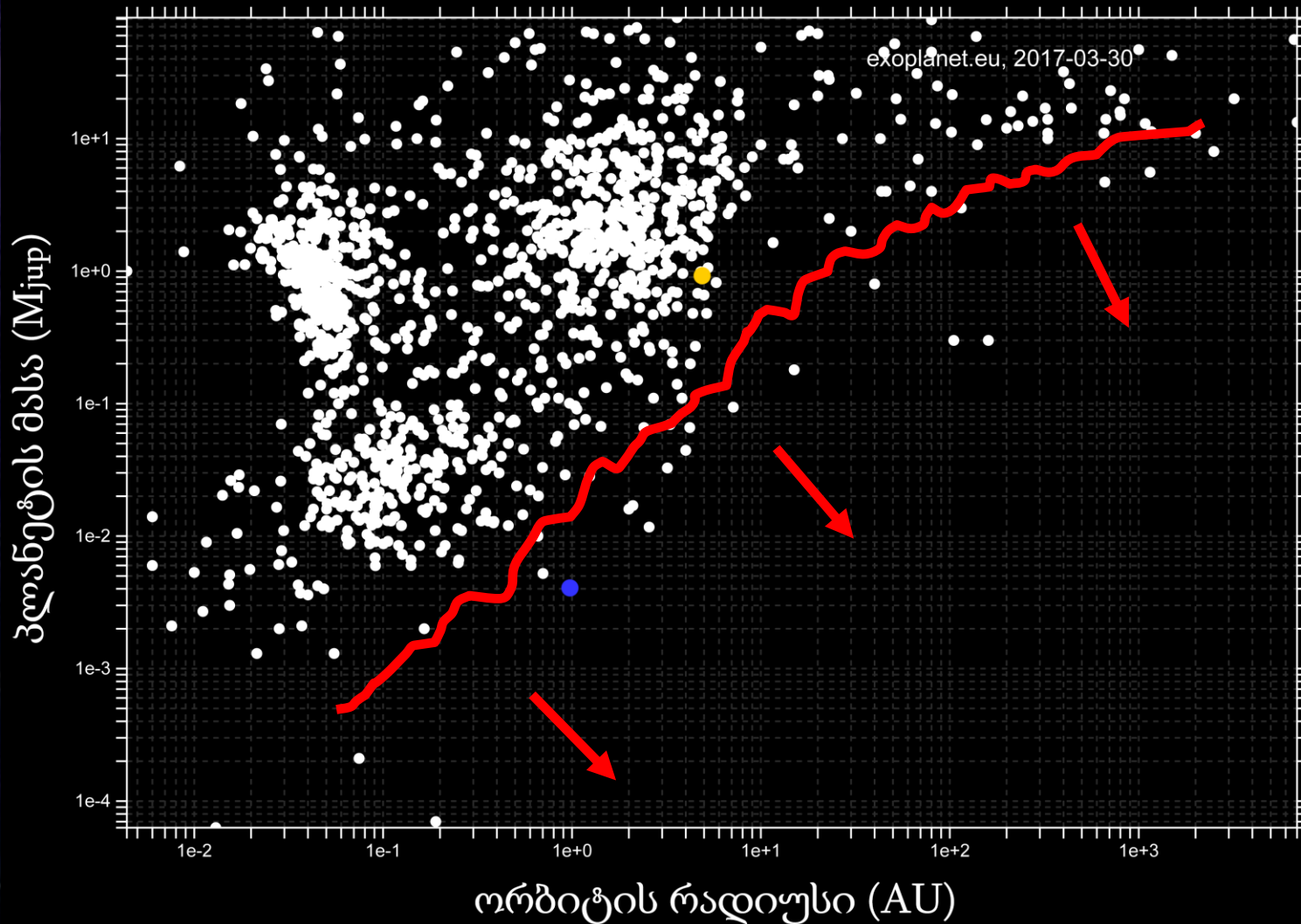
არამზიური პლანეტების პოპულაცია

ცხელი იუპიტერები; გიგანტები; ზედედამიწები;

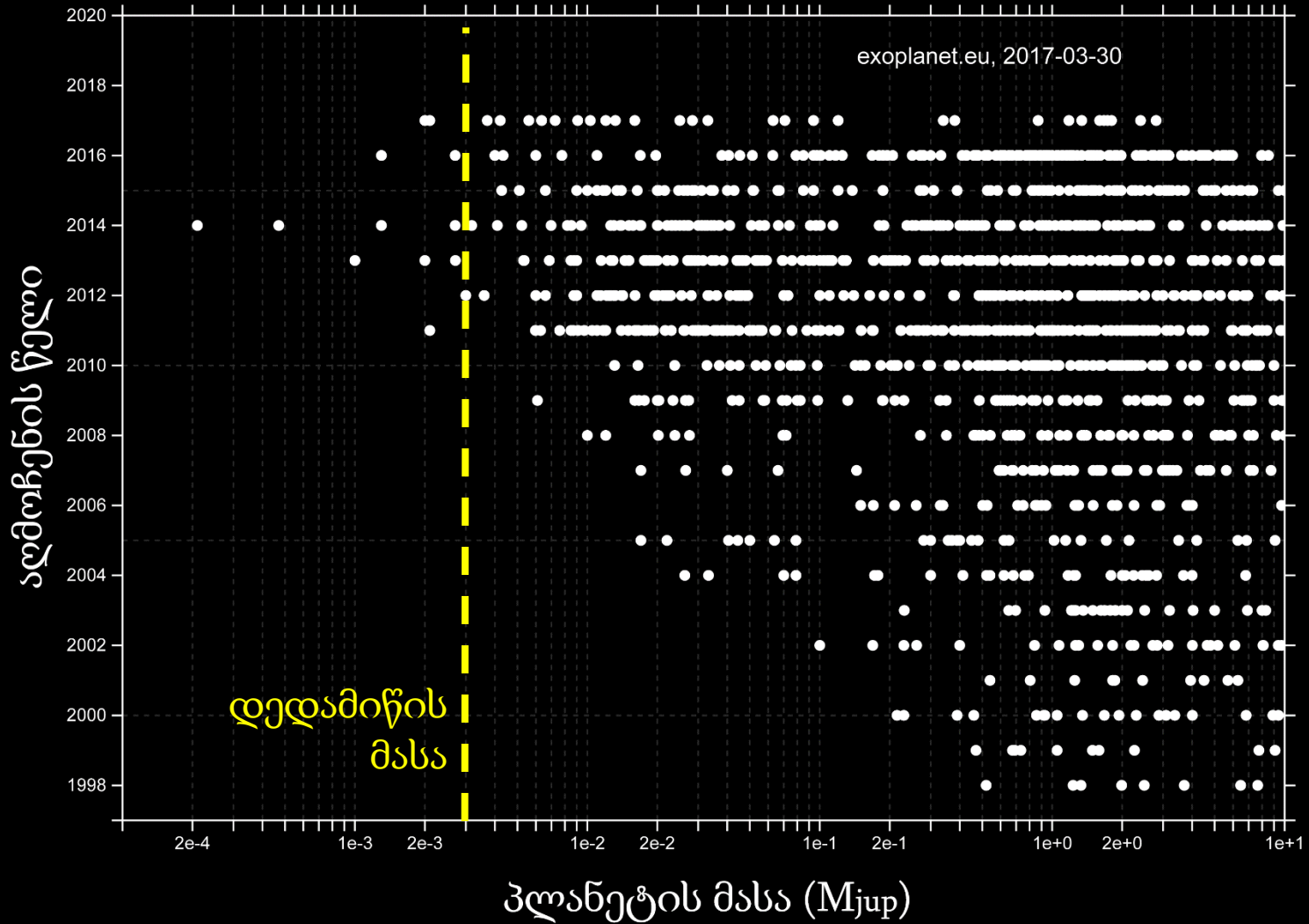

არამზიური პლანეტების პოპულაცია

მომავალი დაკვირვებები

არამზიური პლანეტების პოპულაცია

პროტოპლანეტარული დისკი

დისკები ახალგაზრდა ვარსკვლავების ირგვლივ:
პლანეტების ფორმირების არეები

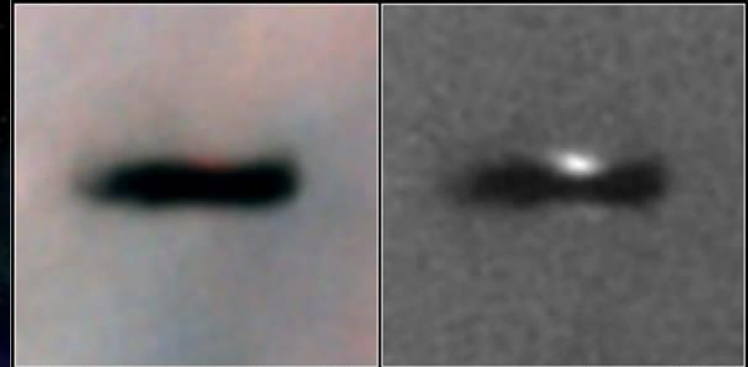
პროტოპლანეტარული დისკები: დაკვირვებები

Hubble Space Telescope

**Protoplanetary Disks
Orion Nebula**

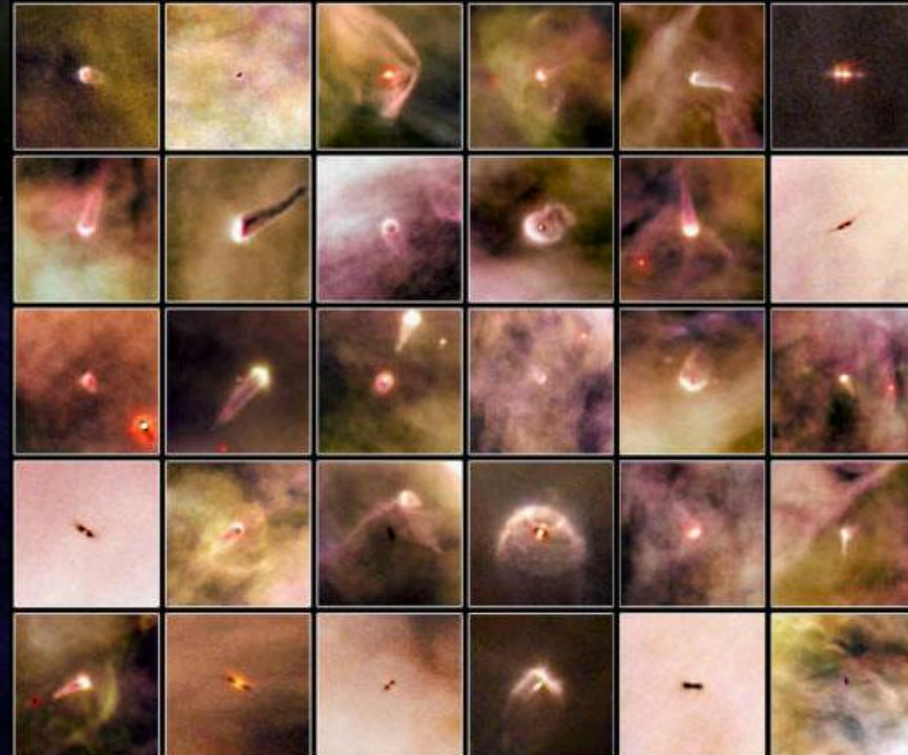
PRC95-45b · ST ScI OPO · November 20, 1995
M. J. McCaughrean (MPIA), C. R. O'Dell (Rice University), NASA

**Edge-On Protoplanetary Disk
Orion Nebula**

PRC95-45c · ST ScI OPO · November 20, 1995
M. J. McCaughrean (MPIA), C. R. O'Dell (Rice University), NASA

HST · WFPC2

პროტოპლანეტური დისკი

ფიზიკური თვისებები

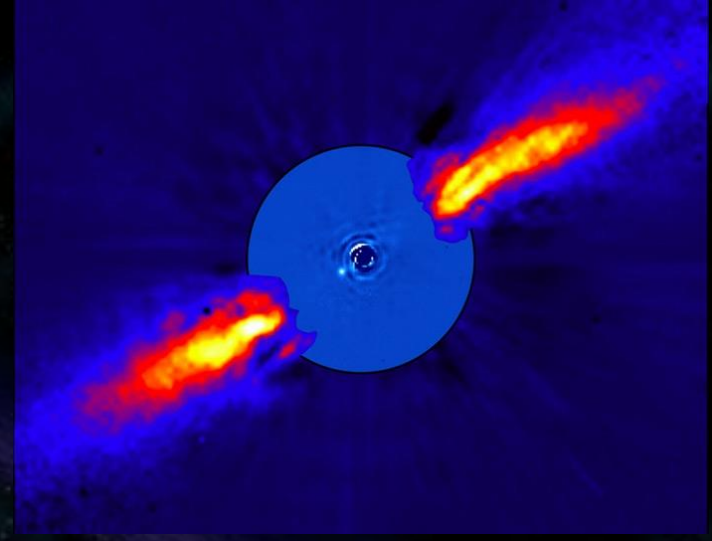
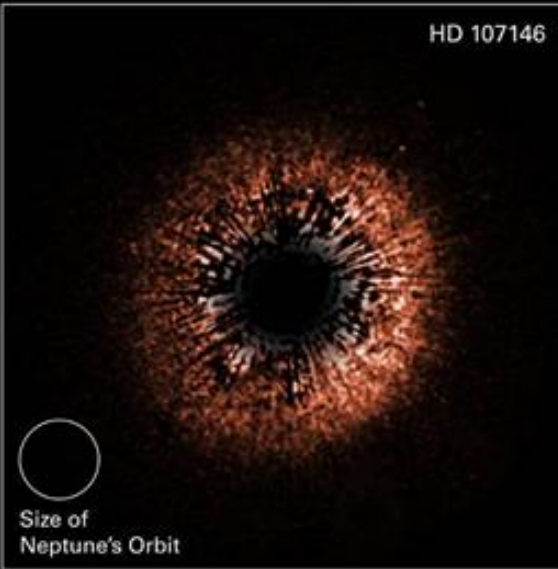
- ტემპერატურა: 10-150 K
- ბრუნვის სიჩქარე: ზებგერით
- მასშტაბი: 100-1000 AU
- დისკის მასა: 0.1-10% M_{star}
- მყარი ნაწილაკები: დისკის მასის 1%
- სიცოცხლის ხანგრძლივობა: 1-10 Myr

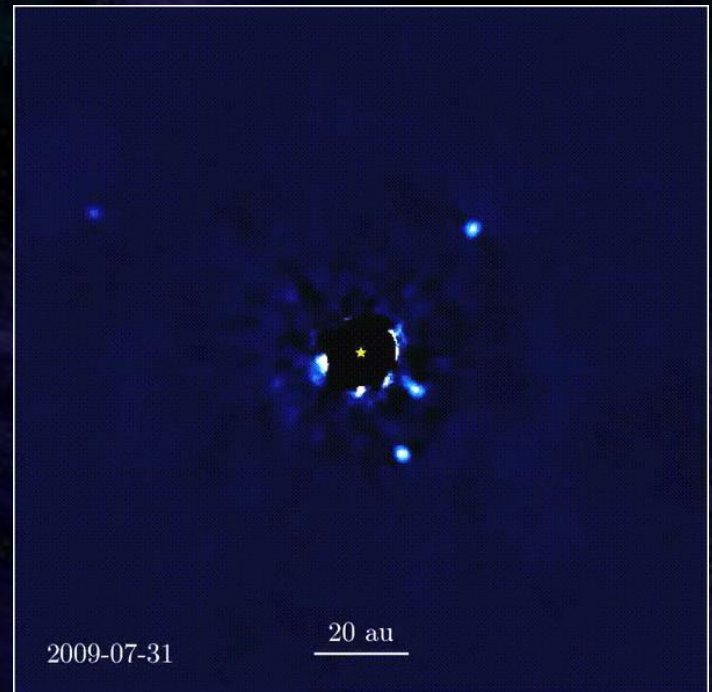
დაკვირვებები: დისკებიდან პლანეტებამდე

AU Microscopii

HD 107146

Circumstellar Debris Disks
Hubble Space Telescope • ACS HRC

პლანეტების ფორმირების თეორიები

TOP

DOWN

1. Top-Down (*Laplace*)

გრავიტაციული
ფრაგმენტაცია

2. Bottom-Up (*Safronov*)

ბირთვზე აკრეცია

UP

BOTTOM

პლანეტების ფორმირება: **Top-Down**

„ვარსკვლავები და პლანეტები წარმოიქმნებიან
ნისლოეულის საკუთარი სიმძიმის ველში დალოქვით,
ვარსკვლავის ირგვლივ დისკში ბრუნვისას“

Kant (1755), Laplace (1796)

მზე: 99.86% M; 3% J;

პლანეტები: 0.14% M; 97% J;

გრავიტაციული არამდგრადობა (ჯინსის მექანიზმი)

Kuiper (1951)

არასაკმარისი მასა (გიგანტი პლანეტები?)

პლანეტების ფორმირება: **Bottom-Up**

„პლანეტების ფორმირება ხდება პროტოპლანეტარულ დისკებში პლანეტების ჩანასახის გაჩენით და ზრდით“

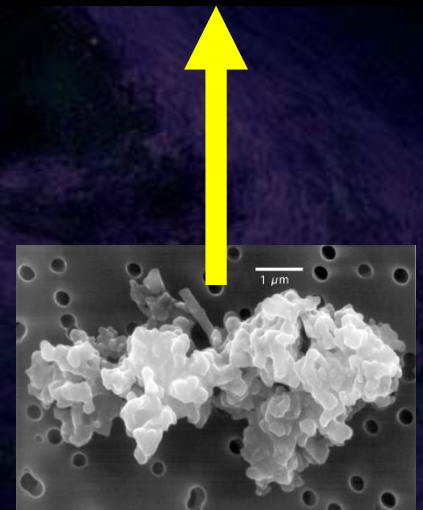
Safronov (1969)

საწყისი მდგომარეობა: 10^{-15} kg

საბოლოო მდგომარეობა: 10^{25} kg

საწყის და საბოლოო
მასებს შორის ფარდობა: $10^{40} - 10^{50}$

*სხვადასხვა ფიზიკა
სხვადასხვა მასშტაბებზე*

ბირთვზე აკრეციის მოდელი

Core-accretion model

1. პლანეტების ჩანასახების ფორმირება

შედეგი: ჩანასახი (planetesimal, 1km)

2. ნარჩენი აირის ჩანასახზე აკრეცია

პლანეტის “ემბრიონი” (embryo, protoplanet)

3. ოლიგარქიული ზრდა

პლანეტის საბოლოო ფორმა

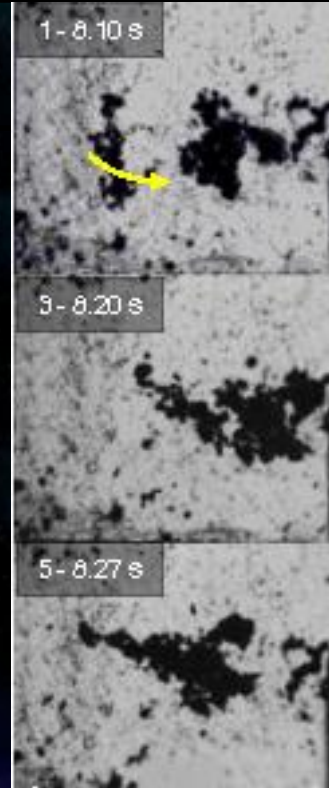
ჩანასახების ფორმირება

მყარი ნაწილაკები დისკში:

„მტვერი“ (sub-micro meter particles)

ჩანასახის ზრდა მტვერის კოაგულაციით:

დაჯახებები: კოაგულაცია/ფრაგმენტაცია;

მიკრო მეტრი → მეტრი

სწრაფი კოაგულაცია;

მეტრი → კოლიმეტრი?

ნელი (>100მლნ წ.);

1 მეტრიანი ბარიერი

მასის ზრდის ბარიერები

- **1 მ ბარიერი**
(პლანეტის ჩანასახის ზრდის ტემპი)
- **1 კმ ბარიერი**
(ფრაგმენტაცია)
- **ოლიგარქიული ზრდის ბარიერი**
(იზოლაციის მასა)
- **მიგრაციის ბარიერი**
(მიგრაციის ტიპები: I, II)
- **ემბრიონის ზრდის ბარიერი**
(კოროტაციის, ლინდბლადის რეზონანსები)

გრიგალური მოდელი

დიფერენციალური ბრუნვა: სტრუქტურის ფორმირება?

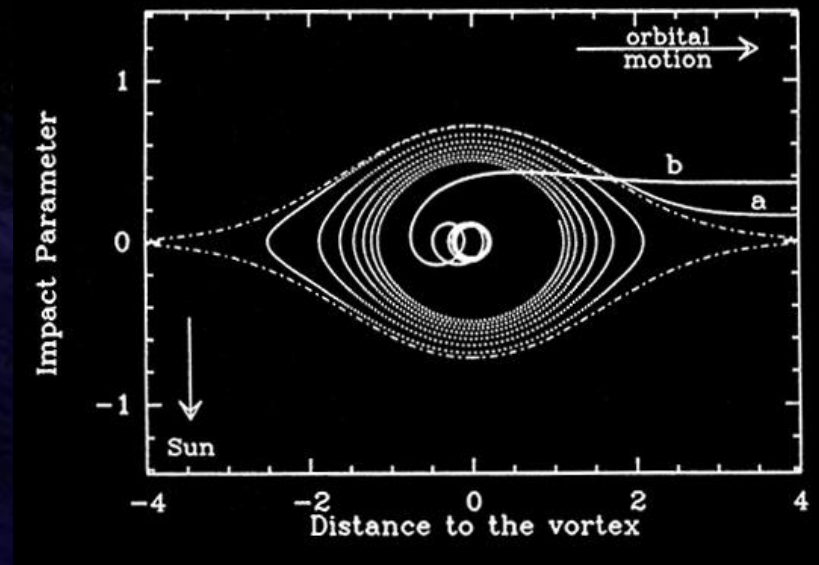
ძლიერი გრიგალი:

პლანეტების ჩანასახების ფორმირების ცენტრები
(Barge Sommeria 1995)

ანტიციკლონური გრიგალი:

- მდგრადობა;
- მტვრის ჩაჭერა;

+ რიცხვითი მოდელირებები

გრიგალური მოდელი

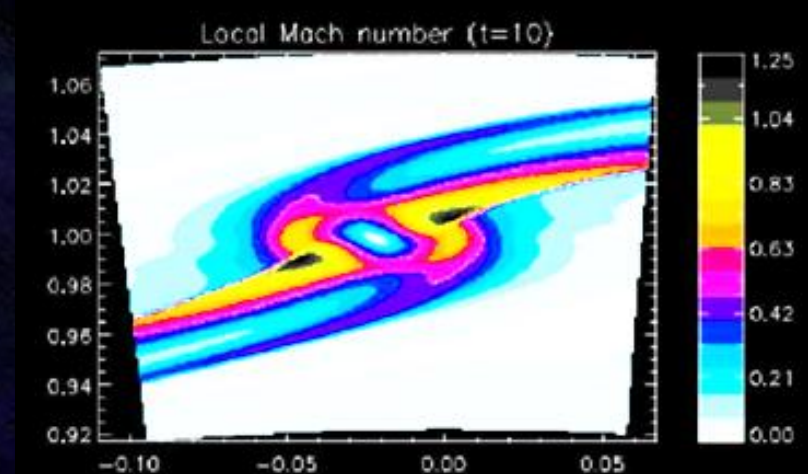
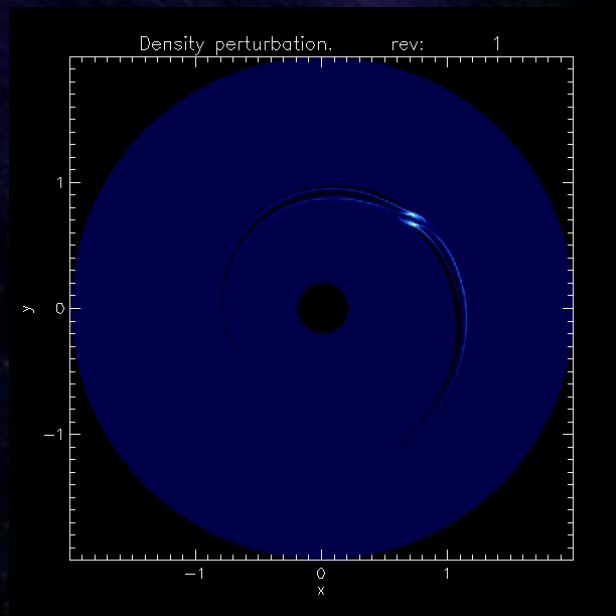
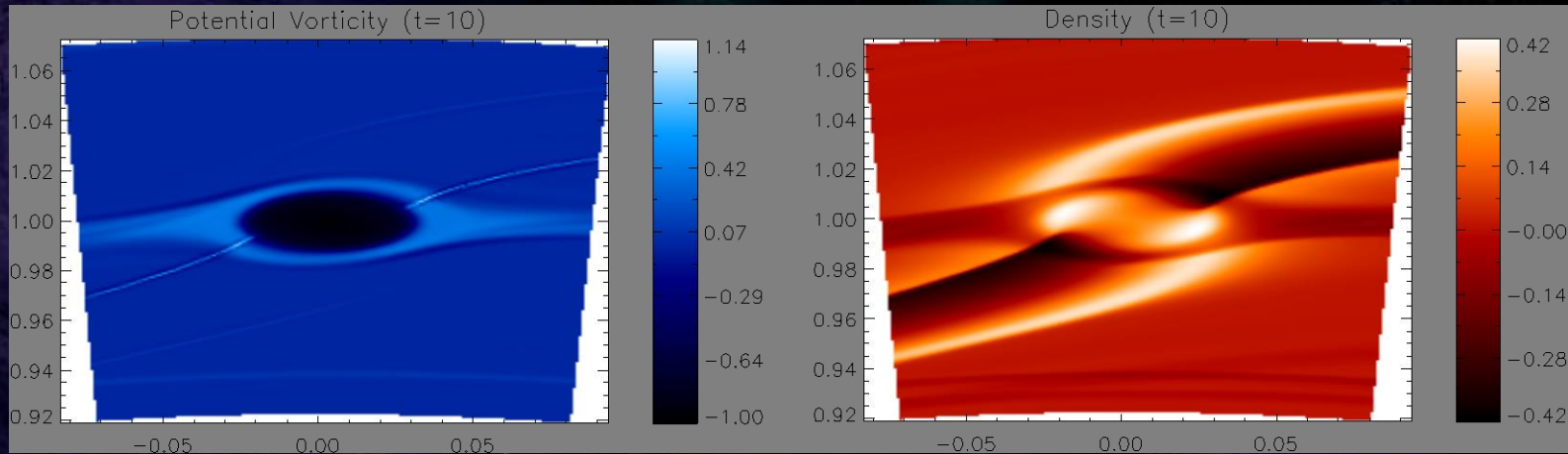
წონასწორული ანტიციკლონური გრიგალი

1. არაწონასწორული გრიგალის წონასწორულ კონფიგურაციაში გადასვლა: „არაწრფივი ატრაქტორი“
2. სპირალური ტალღების გაჩენა;
3. არაწრფივი სპირალური დარტყმითი ტალღების ფორმირება;
4. არაიზოთერმული ეფექტების შესწავლა (ბაროკლინობა);

- Tevzadze, Chagelishvili, Bodo, Rossi, MNRAS (2010)
- Tevzadze, Chagelishvili, Zahn, Astron. Astrophys. (2008)
- Bodo, Tevzadze, Chagelishvili, Mignone, Rossi, Ferrari, Astron. Astrophys. (2007)
- Bodo, Chagelishvili, Murante, Tevzadze, Rossi, Ferrari, Astron. Astrophys. (2005)

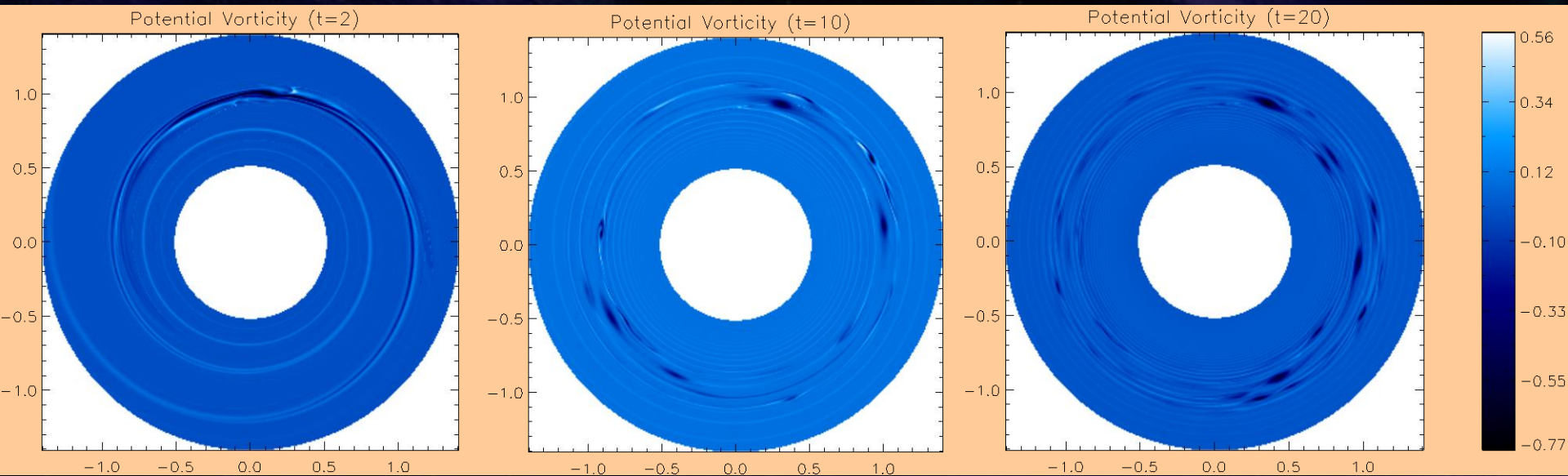
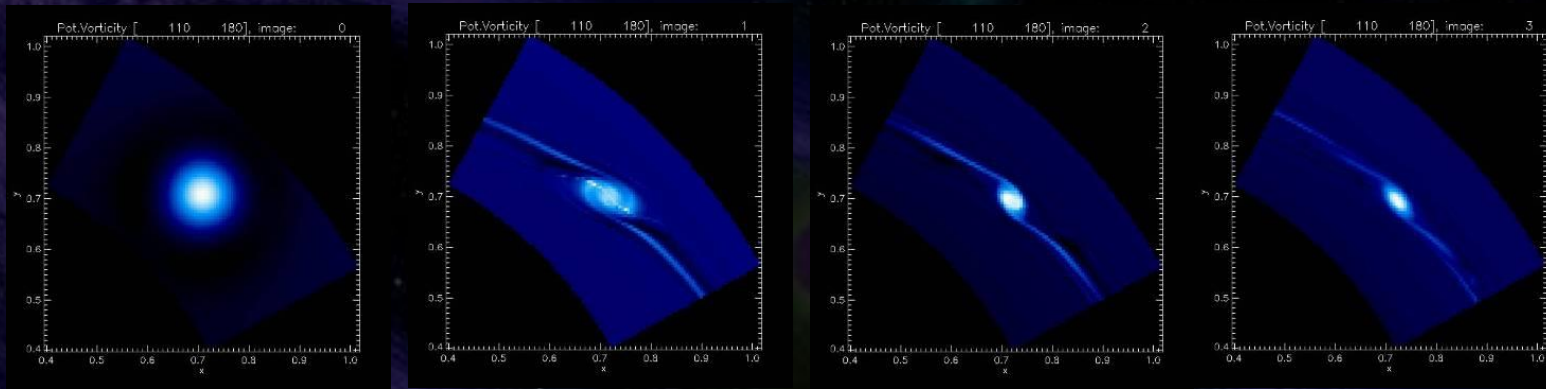
გრიგალების დინამიკის მოდელირება

მდგრადი ანტიციკლონური გრიგალი

გრიგალური მოდელი

ანტიციკლონი: არაწრფივი ატრაქტორი

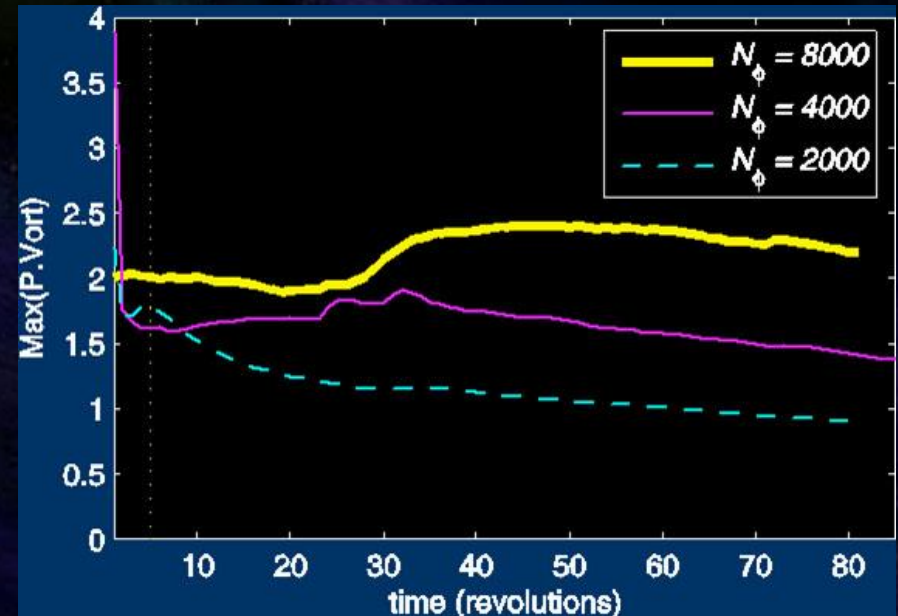
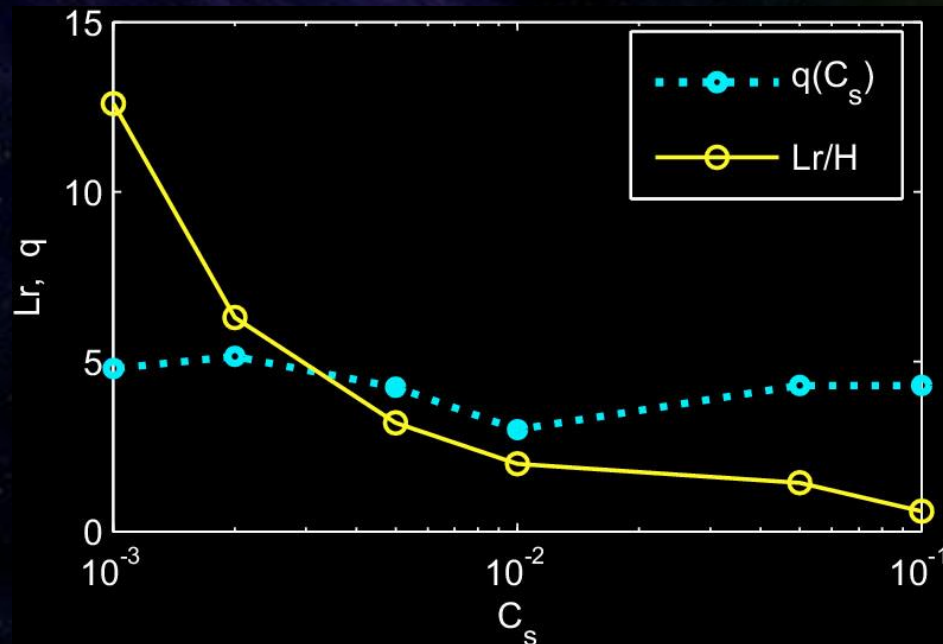

წონასწორული გრიგალი

scaling laws

არაწრფივი თვით-შენარჩუნების მექანიზმი
- გრიგალის გეომეტრია დამოკიდებულია T -ზე;

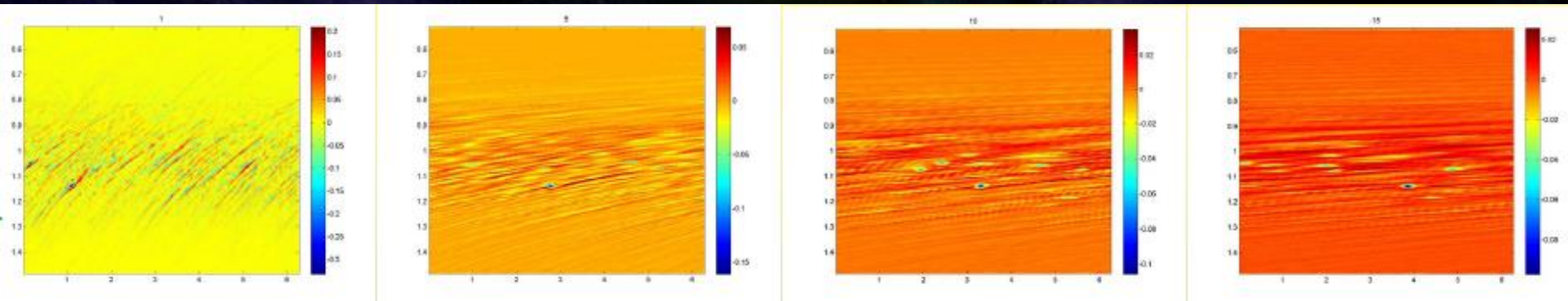
$$l_r = f(C_s) \quad q=5$$

ბაროკლინური დისკები

დარტყმითი ტალღები რადიალურად
სტრატოფიცირებულ დისკებში:

გრიგალების გაჩენის ეფექტურობის ზრდა

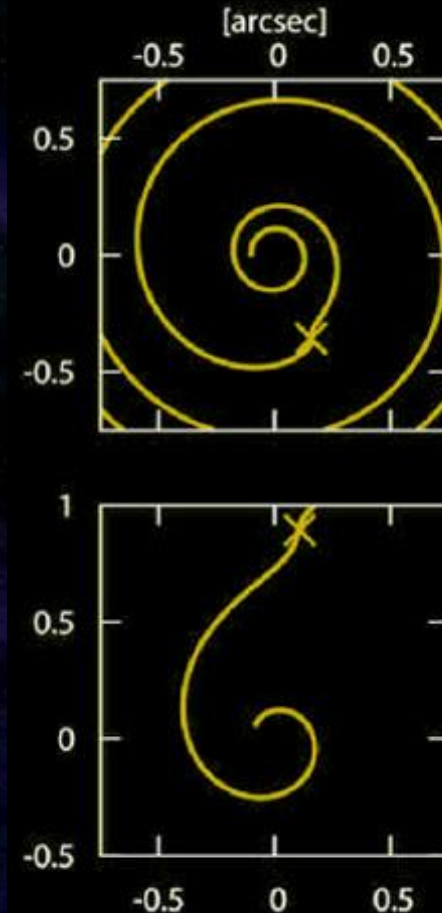
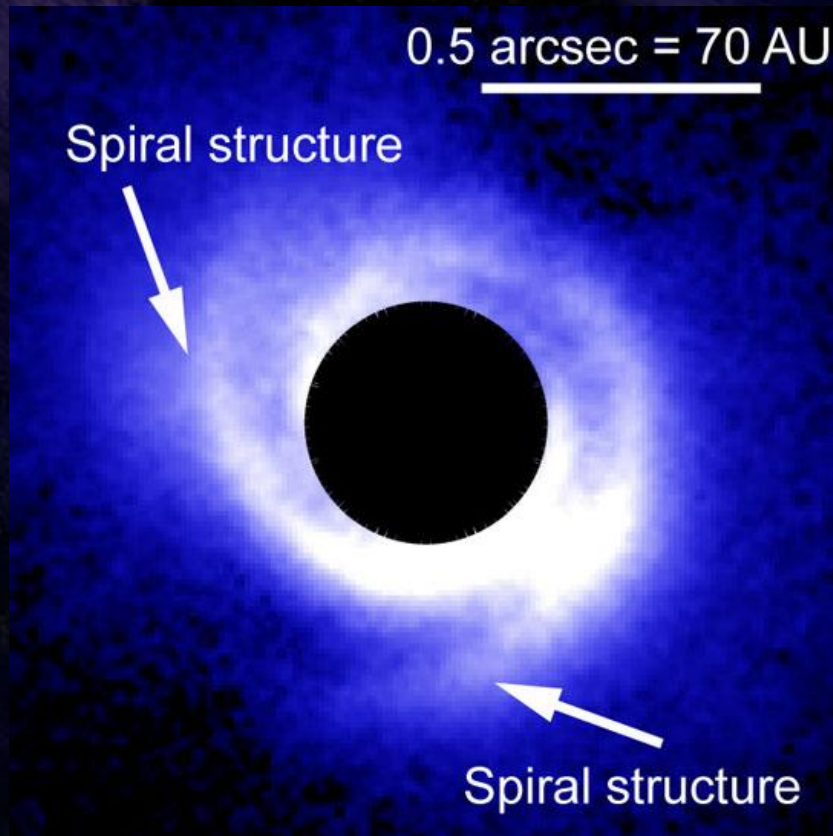
გენერაციის დრო ~ ბრუნვის პერიოდი

სპირალების დაკვირვება

გრიგალების არაპირდაპირი დაკვირვება?

DISCOVERY OF SMALL-SCALE SPIRAL STRUCTURES IN THE DISK OF SAO 206462

გრანულარული დინება

ფორმირების ეტაპები:

→ აირის და მტვრის დინება;

→ მყარი ნაწილაკების დინება;

მყარი ნაწილაკების დაჯახებები:
„გრანულარული სითხე“

→ ნამსხვრევების დისკი;

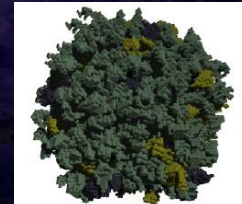
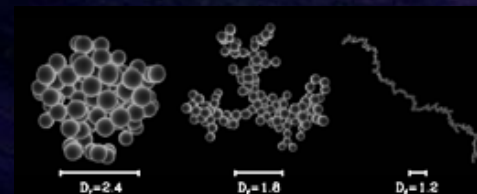
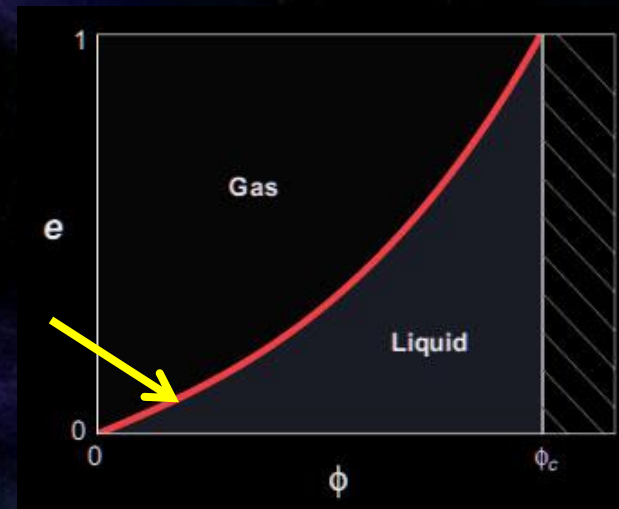
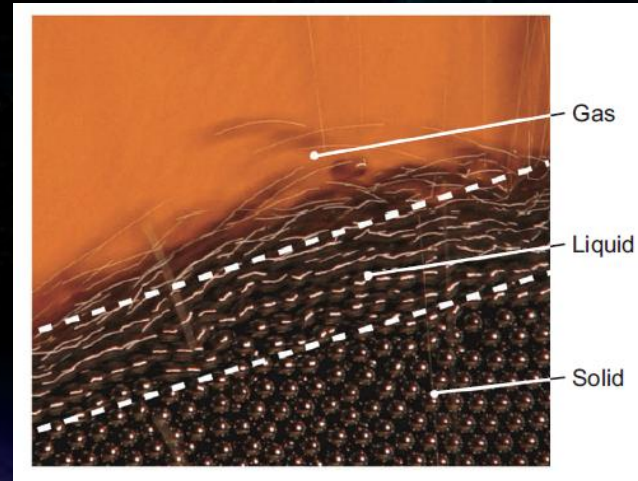
რეოლოგიური მოდელი

ლოკალური მდგომარეობის
განტოლება

$$\eta = \eta(P, \xi), \quad \xi = \sqrt{\frac{1}{2} \dot{\gamma}_{ik} \dot{\gamma}_{ik}}.$$

- Pressure rheology
- Shear rheology

$$G_P \equiv \left(\frac{\partial \eta}{\partial P} \right)_{\xi}, \quad G_S \equiv \frac{1}{\rho} \left(\frac{\partial \eta}{\partial \xi} \right)_P$$

გრანულარული დინება

გრანულარული „სითხის“ დინება

ნაწილაკების დაჯახებები: რეოლოგიურ სიბლანტე

$$\rho \left\{ \frac{\partial}{\partial t} + V_k \frac{\partial}{\partial x_k} \right\} V_i = - \frac{\partial P}{\partial x_i} + \frac{\partial \Phi}{\partial x_i} + \frac{\partial \tau_{ik}}{\partial x_k}$$

$$\tau_{ik} = \eta \dot{\gamma}_{ik}, \quad \dot{\gamma}_{ik} = \partial V_k / \partial x_i + \partial V_i / \partial x_k$$

წრფივი მდგრადობის ანალიზი:

ანალიზის ტიპის არამდგრადობა

Visco-rotational shear instability

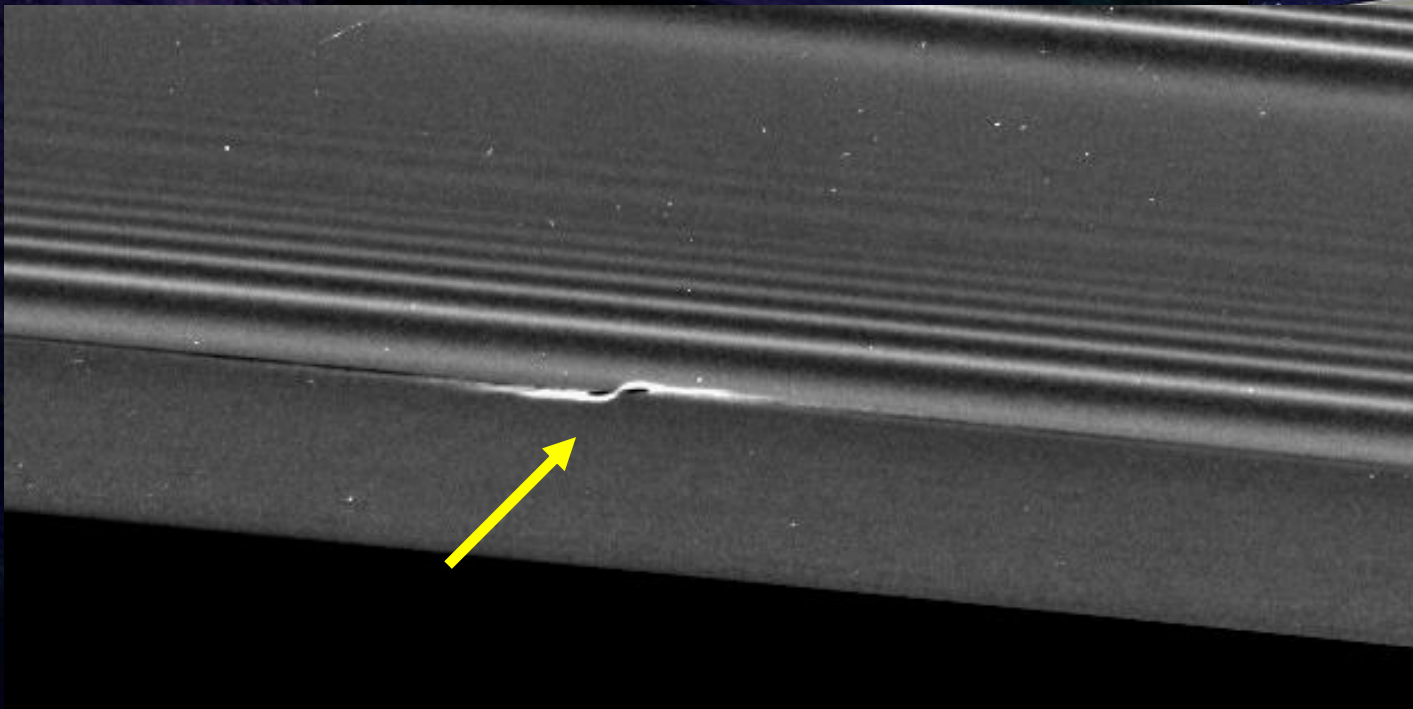
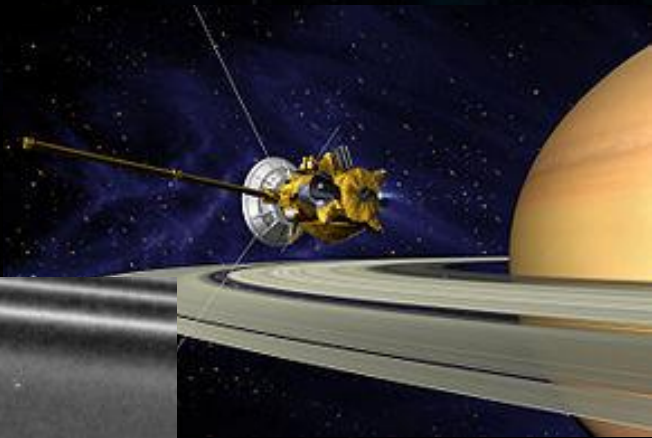
1. დიფერენციალური ბრუნვა;
2. გრანულარული სიბლანტე;

$$\left(\frac{\partial \ln \eta}{\partial \ln \xi} \right)_P > 2$$

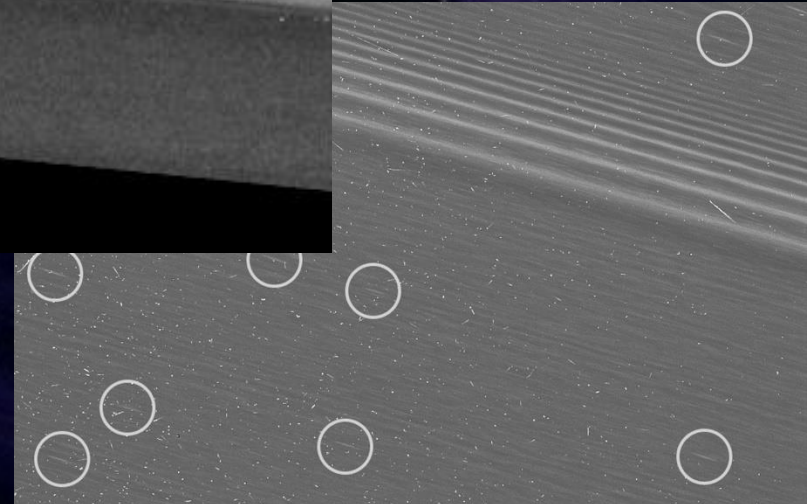
- Poniatowski & Tevzadze, PRL (submitted)

Cassini (2016)

სატურნის რგოლებთან მიახლოება
Flyby - Dec.2016

“moonlet”

პირველი ...

2004 – პლანეტარული მასის ობიექტი (პლანემო)

2005 - სუპერდედამიწა

2008 - პლანეტარული სისტემის პირდაპირი გამოსახულება

2009 - პლანეტა 4-ჯერად სისტემაში

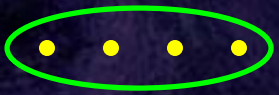
2009 - რეტროგადული პლანეტა

2010 - არამზიური პლანეტა სიცოცხლის ზონაში;

2011 - ორი პლანეტა ორჯერად სისტემაში;

2012 - საერთო პლანეტა 4-ჯერად სისტემაში;

2016 - პლანეტა 3-ჯერად სისტემაში (Proxima)

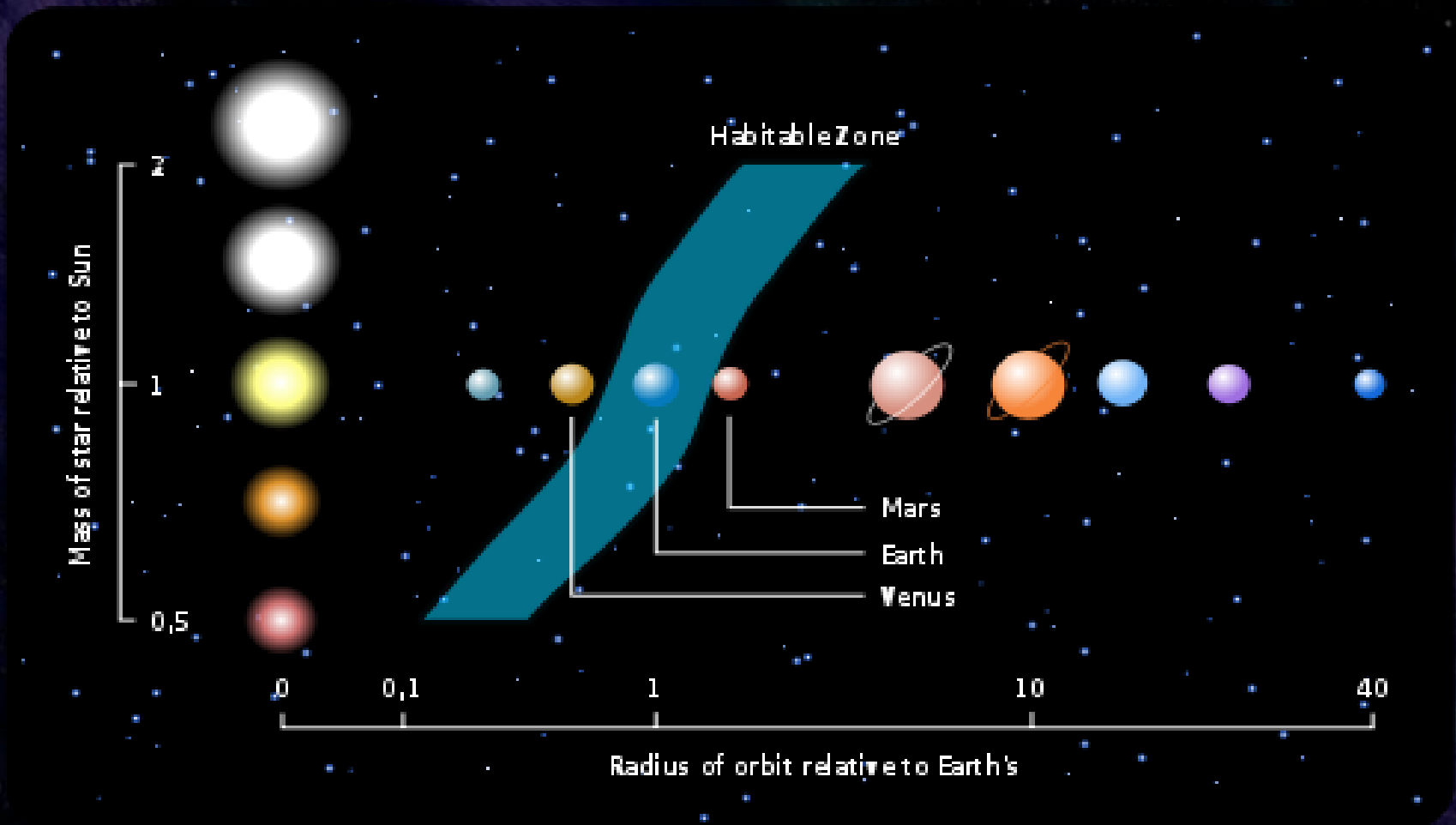

2017 – TRAPPIST – 7 კლდოვანი პლანეტა;

სიცოცხლის ზონა

სიცოცხლე: თხევადი წყალი:

ტემპერატურა ზედაპირზე: 0–100 გრად.С

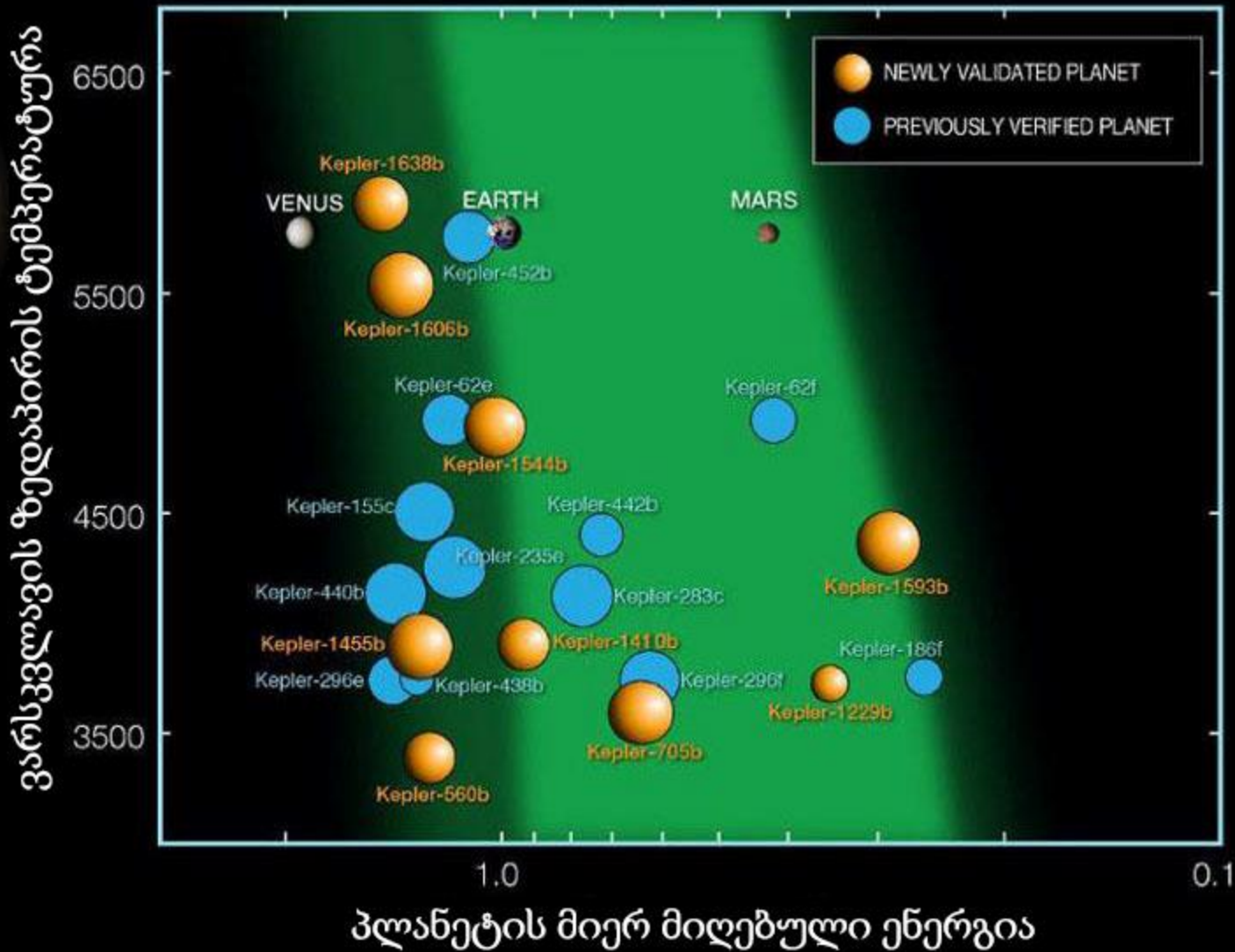

არამზიური პლანეტები სიცოცხლის ზონაში (25)

სახელი	მასა ($M_{\oplus}$)	რადიუსი ($R_{\oplus}$)	ტემპერატურა (K)	პერიოდი (დღე)	Dმანძლი მზიდან (სწ.)
Kepler-438b	4.0 – 1.3 – 0.6	1.1	276	35.2	473
Kepler-296e	12.5 – 3.3 – 1.4	1.5	337.0±17.5	34.1	737
Kepler-62e	18.7 – 4.5 – 1.9	1.6	270±15	122.4	1200
Gliese 832 c	≥ 5.4	1.2 – 1.7 – 2.2	253; 233–280	35.7	16
K2-3d	11.1	1.5	300	44.6	137
Kepler-1544b	31.7 - 6.6 - 2.6	1.8	248	168.8	1138
Kepler-283c	35.3 – 7.0 – 2.8	1.8	248	92.7	1741
Tau Ceti e*	≥ 4.3	1.1 – 1.6 – 2.0	282	168.1	12
Gliese 180 c	≥ 6.4	1.3 – 1.8 – 2.3	239	24.3	38
Kepler-440b	41.2 – 7.7 – 3.1	1.9	273	101.1	851
Gliese 180 b	≥ 8.3	1.3 – 1.9 – 2.4	268	17.4	38
HD 40307 g	≥ 7.1	1.3 – 1.8 – 2.3	227	197.8	42
Gliese 163 c	≥ 7.3	1.3 – 1.8 – 2.3	230; 277	25.6	49
K2-18 b	? – 16.5 – 6.0	2.2	272±15	32.9	111
Kepler-61b	? – 13.8 – 5.2	2.2	258, 273±13	59.9	1063
Kepler-443b	? – 19.5 – 7.0	2.3	247	177.7	2540
Kepler-22b	? – 20.4 – 7.2	2.04; 2.4	262	289.9	619

არამზიური პლანეტები: დაკვირვებები

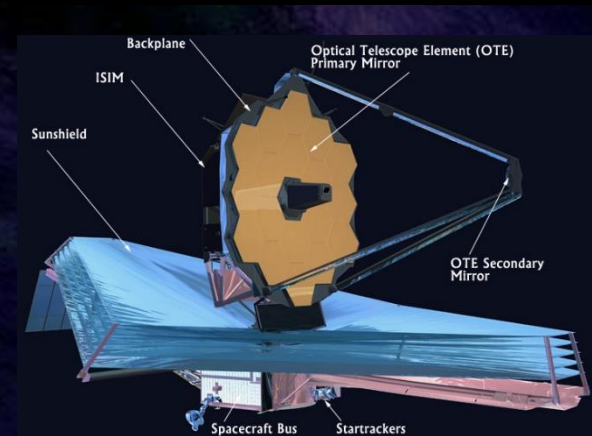
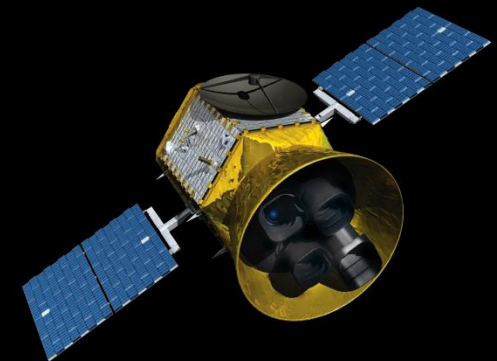
მომავალი დაკვირვებები

არსებული:

- Hubble Space Telescope;
- Kepler (2009); K2 (2015);

დაგეგმილი:

- **TESS**
(Transiting Exoplanet Survey Satellite)
(2018/March)
- **James Webb telescope**
(2018+)

მომავალი

- არამზიური პლანეტების ატმოსფეროს სპექტრი;
- მზის სისტემის უნიკალობა (?)
- დედამიწის ტიპის არამზიური პლანეტები და პლანეტები სიცოცხლის ზონაში;
- არამზიური პლანეტების მაგნიტური ველის აღმოჩენა (მაგნიტოსფერო);

გმადლობთ ყურადღებისათვის